

Tóth Erzsébet

Vajon arányos-e most hozzá minden, ami van?

Kellett volna két kis ló, kis eke, kis ház, kis kutya, kis csikó, kis kasza, kis búza, minden arányosan hozzá, mint ahogy minden arányos volt a nevelőapjához.

Vajon arányos-e most hozzá, minden, ami van?

Az aránytalanság úgy nőtt fokról fokra elviselhetetlenné, ahogy a kisfiúból vált egyre tűrhetetlenebb, egyre óriásibb költő. A halála óta eltelt időben is. A költő kiemelkedett, megkapta óriási rangját, de az általa képviseltek többsége ma is a mostoha- és nevelőapák aránytalan hatalma alatt sínylődik. Sajnos, az emberiség eddigi történelmére gondolva nem hihetem, hogy az áhított arányosság, vagy legalább méltányosság valaha létrejöhet.

De azért törekedni kell rá. Mi mást tehetnénk.

Tegnap meghalt Tar Sándor, az egyik legnagyobb magyar író. Akinek olvasása közben gyakran eszembe jutott József Attila és Móricz Zsigmond. Az utóbbi néhány évtized magyar nyomorúságáról, elhagyatottjairól, kitaszítottjairól, a hárommillió szegényről ő tudósított legtöbbit és leghitelesebben, szívszorítóan fájdalmas novelláiban és regényeiben.

Halálát egy showman-riportertől kellett megtudnom, aki egy politikust fagatott a legújabb ügynöktörvényről. „Egyik besúgód épp ma halt meg.” – ennél a mondatnál megremegtem és görcs állt a gyomromba. Tudtam, hogy Tar Sándor nagyon beteg. Mivel a politikus nem igazította ki azonnal a riportert, hogy az illető író volt, nem is akármilyen, még reménykedhettem egy kicsit, hátha mégsem róla van szó. Élhet talán még egy kicsit. A Híradóban aztán elhangzott a hír, meghalt Tar Sándor József Attila-díjas író, halálát tüdőembólia okozta. Legalább József Attila-díja volt, sóhajtottam, mert erre sem mertem volna megesküdni, annyira nem értékelték megfelelően életművét. Amibe persze gyaníthatóan belejátszott a kipattant ügynökmúlt is, de nem hiszem, hogy az lett volna a legnagyobb bűne. Hiszen volt már példa az ellenkezőjére is. Volt, aki éppen a bűnös múltból kovácsolt erkölcsi tőkét meg esztétikait is. Az író már csak ilyen. Olyan is volt, hogy valakit csak megsimogattak utána. Ne szomorkodj, mit számít az?

Azt hiszem, Tar Sándor akkor kezdett meghalni, amikor aláírták vele azt a papírt.

És beszervezőit vonnám most gyilkosságért felelősségre.

Tar Sándor nem tudott olyan könnyedén túllépni barátaí elárulásán. Saját gyöngeségéből nem próbált hazugsággal kikászálódni, mint a volt miniszterelnök és az a rengeteg köztisztviselő, akik most is magas pozícióban ülnek, és százezreket és milliókat tesznek zsebre olyan múlttal, amelybe bőven belefért az ilyen emberek, mint Tar Sándor megfélemlítése, beszerzése, jelentéseik elolvasása, továbbítása, a feladatok koordinálása és a szocializmus töretlen építése érdekében.

A kisember alkoholista lett és író. Talán, hogy enyhítsen valamelyest a lelkiismeretén.

És persze, hogy élni tudjon. Mondhat akármit az orvos és a halottkém, hogy a tüdő, a máj, akármi, elvégre azt mégsem mondhatja, hogy a lelkiismeret. A tökéletes reménytelenség. Mi pedig haboghatunk, hogy most már ő is, hiányolhatjuk az el nem készült műveket, örvendezhetünk az életműnek, de nem szabad elfelejteni, hogy halálát a megalázó hecckampány, a méltatlan anyagi helyzet, az élheteretlen élet, a megbecsülés hiánya okozta.

Közben azért megnézem a litera.hu-t, mert az író legutóbbi írását ott követtem nyomon, hátha megtudok valamit haláláról. Persze, megtudtam.

Tragikus hirtelenséggel.

Száz évvel József Attila születése és hatvanhárommal halála után kijelenthető, hogy az arányokat tekintve semmi nem változott.

A kimagasló tehetségét többszörösen bizonyító, feledhetetlen alkotások írója, a spicli, a proli, az alkoholista, a munkanélküli, hogy is halhatna meg másként, mint tragikus hirtelenséggel? Megtudom még, hogy Mispál Attila Tar Sándor forgatókönyvéből készítette legújabb filmjét *A fény ösvényei* címmel, amelyet a holnap kezdődő filmszemlén mutatnak be. Talán elmegyek és megnézem.

De nem megy ki a fejemből a tegnapi esti politikai horror, benne a volt barátal, aki annyit nem mondott róla, hogy író volt, aki meghalt. Talán érdemelt volna ennyit, hogy ne úgy haljon meg, mint egy útszélre hajított, elgázolt kutya.

Csengey Dénes, Krassó György és mások után Tar Sándor is a rendszerváltás hősi halottja, míg a többi „hős” továbbra is vérfagyasztó pofátlansággal fog még csámcsogni az ügynöktörvényen jó ideig, egy-két kormányváltásnyit saccolok, lehetőleg minél tovább fognak majd konzultálni a személyiségi jogokról, hogy jó sok százezer forint fialjon még belőle, s elég sokáig ahhoz, hogy a törvényből és az aktákból már tényleg ne maradjon semmi használható. A lélekbuldózer kiválóan működött és működik, senkit nem érdekel már az egész, kivéve azokat, akik valamilyen anyagi, vagy ami majdnem ugyanaz, politikai hasznot akarnak húzni belőle.

Ebben a világban, egy ilyen közéletben, ebben a városban, kerülgetve a kutyaszart, a koldusokat és hajléktalanokat, tudomásul véve milliók elszegényedését és a magam nyomorát, hogy két hete kidobtak a munkahelyemről, ami három évig egy kicsi biztonságot adott, egy olyan világban, ahol a hazugság a rend, ahol saját jó meleg gyávaságába burkolózik a többség, a félelemben, hogy mi lesz velem, mi lesz a családommal, ha egyszer meg mernék kérdezni valami igazán fontosat a főnökömtől, egy ilyen világban... enyhén szólva is kellemetlen lesz József Attila-sorokon gondolkodni.

Persze, most is a fantasztá beszél belőlem, valószínűleg azok gondolkodnak majd róla, akiknek eddig is nélkülözhetetlen volt, a többiek meg kipipálják az évet és begyűjtik az elismeréseket. Erkölcseit, anyagit egyaránt.

Jaj, csak ünnepelni ne kéne soha!

Titokban azt reméltem, senkinek nem fogok eszébe jutni József Attilával kapcsolatban, de csalódnom kellett. Pár nappal karácsony előtt felhívott régi ismerősöm, Pálfi Ágnes költő és esszéista, és arra kért, vegyek részt a költő születésének századik évfordulójára rendezett virrasztáson, a gödöllői Szent István Egyetem aulájában. Izgatott és elszánt volt, a virrasztás meg olyan fantasztikusan hangzott, szégyelltem volna nemet mondani. Nagy esemény lesz, január hetedikén délután ötkor kezdődik, és nyolcadikán hajnali négyig tart. Közvetíti a rádió is, legalábbis részben, a Himnusz után rögtön én következnék, később, úgy fél három körül kerülne rám a sor ismét, *József Attila a mama sírjánál* című versemmel. „*Koponya leszek egy Hamlet-ország kezében.*” – ezt én írtam volna? Ilyeneket tudtam írni? Nincs idő gondolkodni, válaszolni kell. Ezen ne múljon, virrasztottam én már annyit életemben, ha nem is József Attiláért, hanem vele, és nem közönség előtt, hanem magányosan. Meg is kaptam egyik fiatalkori szerelmemtől, aki egy kicsit sokallta elragadtatásomat: te nem is velem fekszel le, hanem József Attilával. Amiben, ha jól emlékszem, volt igazság.

Előre bocsátottam, vegyék figyelembe, hogy az én bioritmusom olyan, mint Bessenyei Ferencé volt, aki egyszer úgy nyilatkozott: „Kedveseim, én nappali bagoly vagyok. Akár van fellépésem, akár nincs, este tízkor én alszom.”

Nem baj, mondták, majd felébredsz. Úgy is történt. Ladik Katival és Acsai Rolanddal hatkor beültünk a kocsiba, és irány Gödöllő. Nem bántuk meg sem mi, sem az a több száz ember, aki ott az egyetemen a nézőtéren ült, fellépésre várt, izgatottan cigarettázott, mikor következik. Hallgatta a színészeket, Eperjes Károlyt, Nagy Kálózy Esztert, Szarvas Józsefet, Gáspár Sándort, Kaszás Attilát és a többieket. Én a fiatalokat még nagyobb örömmel és figyelemmel hallgattam. Nem is volt olyan rossz ez a József Attila-virrasztás.

Persze a József Attila-év neheze még csak most következik.

Amikor majd jönnek a külön-külön virrasztások, a „tietek”, az „enyém”, az „övék”, ahogy ez már nálunk lenni szokott.

Amióta az eszemet tudom, nekem minden évem József Attila-év.

Ezerkilencszázhatvanvalahány lehet, pattogtatom a labdát, gyermeki önfeledtséggel dúdolom, dönts a tőkét, ne siránkozz, bújj-bújj zöld ág, zöld levelecske, hej burzsoá, hej proletár, holott náddal ringat, holott csobogással. Még nem tudom, mi a vers, mi a népdal, mi a mondóka. Később aztán megtudom, sok egyébbel együtt. Hogy József Attilával vigyázni kell, mert „hivatalos”, hogy akit „ezek” szeretnek, az gyanús, hogy vonalas, hogy nem divat. Mi az, hogy vonalas? Én csak a vonalas füzetet ismerem.

Nem divat? Nekem se kell több, csak azért is szeretem.

Mindazonáltal a „csak azért is” szeretetből még nem válhatott volna szinte bibliává jóval később József Attila-kötetem. Ami majdnem mindig ott volt az ágyamon.

Miatta kezdtem olyan későn verseket írni.

Úgy gondoltam, elég nekem ő, csodálkoztam, hogyan merészelnek olyan sokan írni, hogy képzelik?

Meggyőződésemm volt, hogy József Attila után nem lehet verset írni.

Felnőttem már, lehet. De ha lehetne, mindig József Attilát szavalnék a magam verse helyett. Volt József Attila, azután megint ő, majd az összes többi költő. Ez nem rangsort jelentett, hiszen tudtam, hogy a költészetben csak nagyon igazságtalan rangsorok lehetségesek, ha egyáltalán.

Attila olyan volt, mint egy testvér. Egy árva kistestvér, aki mindent tud, és mégis vigasztalásra szorul. Közben én szorultam vigasztalásra. Ő pedig létezett, és létezik, szinte fizikai valójában.

Hogy mennyire több volt ez a rajongás az „esztétikai érték” iránti hálánál és tiszteletnél, az is bizonyítja, hogy Illyés Gyulára sokáig szó szerint haragudtam. Nem úgy tekintettem rá, mint íróra, hanem valakire, akit nagyon utálok. Az meg eszembe sem jutott, hogy olvashatnék valamit tőle. Hiszen ő „vette el” Flórát József Attilától. És ő még élt! Behozhatatlan hátránnyal rendelkezett József Attilával szemben. Ma már tudom, hogy igazságtalan voltam, és hogy a szerelemben nincs igazság. Másban sem. Később aztán, ahogy sok minden mást, szeretetet is tudtam tanulni József Attilától, például ebből a verséből, amit 1928, 1929 vagy 1930-ban írt a költő:

Illyés Gyulának

*Minket, Gyuszi, szeretni kell
s engem tán jobban s láthatóbban.
Ki vassal szerelmet mível,
az földet mível parasztsorban.
Mi föld vagyunk, s ha meghalunk
minket nem is kell eltemetni,
de addig addig el kell minket
az istenek elől szeretni.
Így egymás nélkül kódorogva
fojtott dühünk az égbe száll –
s a fojtott düh az isten lelke
s az isten földet nem kapál.*

Fogalmam sincs, hogyan lehet vassal szerelmet mívelni, még csak nem is sejtem, de ennyi rejtély csak növeli a vers feszültségét. Megenyhültem aztán Illyés Gyula iránt, saját szerelmeim kezdtek érdekelni, de hányszor eszembe jutott életem során ez az „egymás nélkül kódorogva”, amikor szerettem és szerettek, és egymás nélkül kódorogtunk mégis. Amikor az irodalom már szenvedélyem lett, nem csak foglalkozásom, kezembe került Németh Andor József Attila-könyve. Különös, de utólag igazolódni láttam Illyéssel kapcsolatos fenntartásaimat, amikor a most következő részt olvastam:

„Attila ellenideálja, vagy ha tetszik, ellenlábasa, Illyés Gyula volt. Összevetve helyzetét az övével, nem lehetett nem annak látnia. Kortársak voltak (...) Illyés

Gyula a Nyugat reprezentáns költője. Az lett már Osváth idejében, még hangsúlyozottabban az, mióta Babits Mihály szerkeszti a Nyugatot. Ez azért érintette közelebbről József Attilát, mert törekvésekben sok volt a közös. Illyés az ínségek panaszairól és követeléseiről verselt, nem a népieskedő álnaiv egyszerűségével, hanem úgy, ahogy az a szürrealizmus iskoláját kijárt költőtől várható, – nagy intellektuális felkészültséggel és a magas költészet eszközeivel. Ezzel ölébe hullt az a szerep, amelyről József Attila álmódott. Nemcsak mint költőt ünnepezték a fiatalok, hanem mint jellemet is, ki – osztályából kinőtt parasztfiú – tudását és képességét, miket a polgári kultúrába bekapcsolódva elsajátított, illetve kifinomított, az urak és polgárok ellen fordítja, osztálya kiszípolozói ellen, kiket engesztelhetetlenül gyűlöl.

Mindent elorzott Attilától: dicsőséget, szerepet, ünnepeztetést, még az üldöztetést is, mert Illyés működését is sanda szemmel nézte a hatalom, pörbe fogták, sőt le is tartóztatták, de mindezt fölényesen megúsza. Miért? – tűnődik Attila. Szerencsecsillaga van? Minél jobban gyűl benne a keserűség, annál kevésbé hiszi. Idézgeti alakját, latolgatja körülményeit. Pénzintézeti tisztviselő. Tehát fegyelmezett, ura idegeinek.

Hogy Illyés többre volna hivatva mint ő, azt még letörtsége mélypontján sem hiszi, sem hiheti. De van valaki, akit túl kell szárnyalnia, s ez egyre igényesebb erőpróbákra készíti.”

És hol volt akkor még Flóra? De a szovjet kormány írókongresszusára sem hívják meg József Attilát, aki nagyon számított rá, hanem Nagy Lajost és Illyés Gyulát.

Az egyre igényesebb, de egyre lélekpusztítóbb erőpróbák hozták létre azt a költészetet, amit mindennap ünnepeelnünk kéne, sőt hálát adni az égnek, hogy a költészetnek ez a kivételes csodája éppen magyar nyelven szólalt meg. Tudom, sokan azt mondják, sajnos, mert hiszen a magyar nyelv börtönébe van zárva, én ezt másképp gondolom. Amellett, hogy újra és újra próbálkozni kell József Attilát megismertetni a világgal, vagyis fordításával, újabb és újabb kiadásaival a világ minden táján, örülni kell, hogy a mienk. Lassan mindent elvehetnek tőlünk, de költőinket nem vehetik el. A nemzet közös ihlet. Ezt is József Attila fogalmazta meg Bartók Béla kapcsán. Tudatosítani kell, hogy veszélyben van közös ihletünk, ahogy minden magára valamit is adó nép már tudatosítja magában a veszélyt, és hathatósan tesz is ellene. A globalizáció arra is jó, hogy az egészséges nemzettudatú népek veszélyérzetét riadóztassa. Vannak köztünk is emberek, akik antennával járnak, figyeljünk rájuk.

Például ki gondolta volna, hogy rendezni végre közös dolgainkat nem lesz elég egy évszázad?

Néha azt hiszem, József Attila óta a költészetben nem történt semmi lényeges.

Nem, ezt nem lehet leírni, gondolom kétségbeesetten, nem szabad. Hiszen, és itt most nevek jönnének, jöhetnének és jönnek is, persze, de ez már visszakozás.

Szobám levegőjét évek óta félig olvasott könyvek rontják, milliószor elhatározom, hogy egyetlen könyvet sem hozok a házba, amíg az itt levőket el nem olvastam, vagy el nem olvastam újra, ha őszinte vagyok magamhoz, s miért ne lennék, a legválságosabb pillanatokban mégis mindig József Attilát vettem elő. Úgy idézem mondataimban, hogy sokszor észre sem veszem. Véremmé vált.

Mi lehet az, amit és ahogy azóta sem fogalmazott meg senki? Nekem legalábbis nem.

Történt egy s más, nagyon nagy csodák, kisebb-nagyobb blöffök, verselgetések, de ami a lényegét illeti, semmi. A „talált tárgy megtisztítása” folyik, olykor csodálatosan, néha szórakozottan, meggyőződés nélkül, és ez nem minősítés. Talán a kor változott meg.

Sajnos nem eléggé. József Attila igazságait a szegénységről, a hatalom természetéről, a fájdalomról, „az Isten formájú hiányról” – ahogy Jókai Anna fogalmazott – nem érvénytelenítette semmi. S korunk új kihívásai még várnak a hozzánk mérhető költőkre.

Én a proletariátust formának képzelem a verseimben, mondta J. A., és mint tartalmat kérik tőlem számon.

A szövőgyárak ablakán kötegen száll a holdsugár – tartalom ez vagy forma?

Sokáig dolgozhatnak ezen azóta is a szakértők.

Engem más érdekel.

Valójában nincs olyan napja életemnek, amikor el ne tűnődnek egy-egy során.

Mert ha a tévére nézek, ahol minden percben katasztrófát látok szó szerinti és átvitt értelemben is, nem lehet, hogy ne jussom eszembe:

„A földgolyón nyomor szivárog, mint hülyék orcáján a nyál.”

„Bemásszák lelkünket a gépek, mint aluvót a bogarak.”

Hát persze, hogy túrhetetlen volt egy ekkora zseni.

Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Füst Milán. Sértett vagy kevésbé sértett költőfejedelmek. József Attila csak tehetséges kis proli lehetett mellettük. Nem lehetett hozzá arányos semmi.

Csak a semmi ága, amin a szíve vacog.

„Gondoljátok meg proletárok.”

Ti nem tudjátok, de azok vagytok. Vagy tudjátok? Van-e köztetek egy József Attila most? Nincs? Akkor vegyétek elő a kötetét, lehet, hogy még sokáig nem lesz más. Nem születhet minden évszázadban.

Ezzel távolról sem szeretném kirekeszteni a kultúra templomából a fájdalom zsenijét.

Csak mintha még mindig túl nyers, túl kegyetlen lenne kényes ízlésünknek.

Húgomtól megkaptam karácsonyra *Jelenczki István* József Attila-filmjét, az *Eszmélet utánt*. Bemutatta a Duna-televízió, de alig valaki látta a barátaim közül, akik között több költő is van. József Attilának nincs reklámja. Igaz, erőt és ideget próbáló, négyszer egyórás filmköltemény, szó szerint meg kell küzdeni vele. De mi másra való a művészet? A gyönyörködésen kívül, persze. Nyugodtan mondhatom, hogy a dokumentumokból, filmetűdökből, versekből, kortársak visszaemlékezéseiből, szakértői véleményekből nagyszerűen ötvözött alkotás az utóbbi évek legmeggrázóbb szellemi vállalkozása.

Iskoláknak, moziknak, mindenféle tévéknek és multiplexeknek, legalább egy kis teremben vetíteni kellene ezt a filmet, hogy minél többen láthassák, ti is, barátaim, nemegyszer prolisorba száműzött, értelmiségi barátaim, akik olykor-olykor verseket írtok.

Nekem szép karácsonyom volt, mert néha ugyan percekgig sírtam a film alatt, arra gondoltam, ha árva is volt József Attila, most már nem az.

Testvére mindenki, aki csak egyszer hozzá menekült nagy fájdalmában.

Közhely, hogy J. A. a költő, halálának másnapján született meg. Az alig ismert, még kevésbé elismert költőből, szó szerint egy csapásra, a halál másnapján lett a nemzet nagy költője.

A pap, aki temette, azt sem tudta róla, hogy verseket írt. A két nővér jobbnak látta ezt nem megemlíteni. Elég kényes ügy volt egyébként is, a vélhető öngyilkosság miatt.

Németh Andor így emlékezik:

„Hideg, decemberi nap, felhők lágy batyui bomlanak. Gyúrt, sárga mezők közt virágokkal és koszorúkkal megrakott gépkocsik vargabetűznek. Őt gépkocsi. Attila valamennyi hódolója bennük ül.”

Valamennyi hódolója, barátja, akiket a fájdalom mellett nyilván a büntudat is mardos, s akik még nem tudják, hányféle váddal kell majd szembenézniük az elkövetkező években, amikor a József Attila-kultusz kialakul. Többek között, hogy hagyták meghalni a költőt. Ha személyre nehezen lebonthatóan is, de bizonyos értelemben persze, hagyták.

Megölték. Közönyükkel, értetlenségükkel, szívtelenségükkel és gőgjükkel. Mint ahogy azóta is naponta gyilkoljuk egymást.

„Nem volt igaza a Baumgartner-alap kurátorának, aki, mikor szemére vetették Attila mellőztetését, azzal védekezett, hogy József Attila nagysága kevéssel halála előtt írt verseiben bontakozott ki. Ha azt mondta volna: teljes félelmetességében, akkor igazat adnék neki. De hogy a *Medvetánc* megjelenése után is kétségei vannak még, latolgatja, vajon a versek szerzője megérdemli-e egyáltalán, hogy foglalkozzanak vele, ez mindennél jellemzőbb arra a szellemre, amelyben az állítólag szabad szellemű, független irodalmi ítélőszék József Attila idejében tevékenykedett.”

Ostobaság lenne azt kérdezni, milyen költő lett volna J. A., ha kellemes, polgári környezetbe születik, s mindaz megadatik, ami nem adatott meg. Hiszen éppen azért lett ilyen, mert a nincstelenekről, mellékudvarokból, honnan *hálóját a fény lassan emeli*, onnan tudósított örök emberi érvénnyel.

Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni? Nagyon valószínű. Ő szerencsésnek mondható, nem kellett a szomszédba mennie egy kis pokolért, a „nyomorrepertoárt” – Tverdota György kifejezése – készen kapta, csak jól kellett gazdálkodnia vele. Lehet ugyan, hogy egy komolynak vélt intés nyomán, lehet, a maga szándékából, de nem lett tanár, ő egész népét tanította, zseni volt, s ennek tudatában is vágyott hivatalnok lenni, hiszen a zsenit már akkor is rosszul fizették, történetesen ő nyomorgott. Pénze nem volt, de könyöradomány sem kellett neki. Majd a verseiért kapott pénznek sem örült felhőtlenül. „Nekem pénzt hoz fájdalmas énekem, s mellém szegődik a gyalázat.”

Akarta az elismerést mint költő, de mint normális ember is.

Nem kapta meg, sem így, sem úgy, s a végén még normális sem lehetett, mert bolondnak tartották.

Ki volt itt bűnös, a költőn kívül persze, „zord bűnös vagyok, azt hiszem, de jól érzem magam, csak az zavar e semmiben, mért nincs bűnöm, ha van?” Ki volt hát bűnös még? A társadalom, a pszichoanalízis, a marxizmus, a párt, a munkásosztály, a testvérek, a barátok, a szerelmek, az orvosok? Mert nem gyógyították meg? Mert nem is kellett volna meggyógyítani? Mert elmegyógyintézetbe akarták zárni, vagy mert abbahagyták a kezelését? Mindenki bűnös, pályatárs és mecénás, és senki nem az.

Legjobb barátai nem akarták, nem merték, nem tudták elhinni, hogy J. A. komolyan beteg. Persze, nem volt örült, mint ahogy sokan még ma is gondolják, netán skizofréniás. Fekszik a költő, a zseni a kórházi ágyon, ma úgy mondanánk, idegösszeomlással, ami egyébként az átlagos érzékenyséű embert is megviseli, mert rendkívül toleráns társadalmunkban még ma is titokban kell elmenni egy pszichiáterhez, mit érezhet a költő, aki méltánytalanságok és nyomorúságos szerelmek sorozatát élte át rövid élete alatt, és most azt mondja neki egyik legjobb barátja, hogy mindenki bolondnak tartja?

Lemondott róla kezelőorvos és szeretett nő.

Nem volt egyetlen kortársa, aki nem a felbomlott vagy bomlófélben levő elme produktumainak tekintette volna utolsó verseit.

Holott ezek csupán a kristálytisztá, szinte jéghideg logika végső leszámolásai, könnyörtelen búcsúversek.

„Ki tűzhelyet, családot, már végképp másoknak remél.”

Lehet ezt félreérteni?

Erős vagy Attila. Bizonyítja, hogy a hatalom mindig félt téled. Mindig, minden korban.

Ki tudta úgy a szemükbe vágni:

„És az országban a törekeny falvak
– anyám ott született –
az elven jog fájáról lehulltak,
mint itt e levelek,
s ha rájuk hág a felnőtt balszerencse,
mind megcsörren, hogy nyomorát jelentse
s elporlik, szétperereg.

Óh, én nem így képzeltem el a rendet.
Lelkem nem ily honos.
Nem hittem létet, hogy könnyebben tenghet,
aki alattomos.
Sem népet, amely retteg, hogyha választ,
szemét lesütve fontol sanda választ
és vidul, ha toroz.

Én nem ilyennek képzeltem a rendet.
Pedig hát engemet
sokszor nem is tudtam hogy miért, vertek,

*mint apró gyermeket,
ki ugrott volna egy jó szóra nyomban.
Én tudtam – messze anyám, rokonom van,
ezek idegenek.*

*Felnöttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
mint szívemben a halál.”*

József Attilára gondolok, mindig meg-megállva.

Elvesz egy almát, abból, amit Flóra küldött Szárszóra a gyerekeknek. Köny-
nyeivel küzd, hiszen neki talán nem is szabad ennie abból. Meg is írja ezt a
csínyt Flórának búcsúlevelében. Semmi ne maradjon tisztázatlan.

Aztán elindul, sétál egyet.

2005. február 3.